

ՎԵՐԵԼԵԱՆ
Pashinian
ՇԱԲԱԹԵՐԸ
ԱԶՊԱՅԻՆ
ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՆԱԲԱՆԱՆ
367 ՏԱՐԻ
1906
1 ՄԱՐՏ ԹԻՒ 10
ԽՐԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԵՆ
Ա. ԽԱՊԻՆԻԱՆ ՈՐԿԻ
ԻԶՄԻՐ
M. H. HASGALIAN 623 Smyrna

ԲՈՎԼԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Յ. ԱԼՓԻԱՐ	Քրօնիկ	233
Կ. ՆԱԻԱՍԱՐԴ	Կին Գրագէտները Ֆրանսայի Մէջ	238
Ե. ԱՐՄԷՆ	Ապագայ Բառարանը	244
Մ. ՈՒՂՈՒՐԼԵԱՆ	Իսլանսայի Զկնորսները	248
Լ. ՄԵՍՐՈՊ	Ֆրանսացի Երկրախոյզը	249
	Ճերմակ ու Սեւ	254
	Լրաջաղ	256

ԻՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԱԶԴ

Միանգամ ընդ միշտ կ'յայտարարենք մեր Մեծ. բաժանորդներուն և Գործակալներուն թէ ասկեց վերջ, պակաս թիւեր ստանալ փափակողք մինչև որ անոնց զինք չղրկեն նկատողութեան չպիտի առնուին իրենց լանձնարարութիւնները:

1905 ի 1 և 2 թիւերը ո՛ղ որ ունի և ծախել կուզէ, կրնայ զիմել Խմբագրատունս:

ԿԻՐԱՍՅՈՆԻ Թերթիս զործակալն է՝ ինչպէս զիտեն բաժանորդք՝ Տիար Նշան Օզանեան՝ Օրտուէ, Իւնեայէ և Կիրասօնի շրջականն՝ ընդ բաժանորդագրուիլ փափաքողներու կ'ձանուցանենք թէ կրնան զիմել ի զիւրութիւն՝ մեր Կիրասօնի Մեծ. զործակալին:

Թերթիս Գործակալութիւնը ստանձնած է Տիար Երուանդ Թոգաթեան՝ ՍԱՄՍՈՆԻ, իսկ Տիար Գարեգին Մանուկեան՝ ԱՏԱԲԱԶԱՐԻ Համար, որոնց կրնան զիմել փափաքողք բաժանորդադրուելու և բաժնեդինսները վճարելու Համար:

ՅԱԶՈՐԴ ԹԻՒՈՎ

Գ. ՊՈՒՊԼԻ	Յ. ԱԼՓԻԱՐ
Ա. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ	ԶԻՖԹԷ-ՍԱՐԱՅ
Լ. ՄԵՍՐՈՊ	Ե. ԱՐՄԷՆ

ՊՕԼՈՒՅ ԿԵԱՆՔԸ

ԿԸ ՓՆՏՈՒՈՒՒ

Վենետիկի Միխիթարեան Երից Վարդապետաց երկհատոր բառարանը, ուղ որ ունի և ծախելու յօժար է կրնայ զիմել Խմբագրատունս:

1 ՄԱՐՏ 1906

ԹԻԻ 10

Ք Ր Ո Ն Ի Կ

Չէ՛ ք գիտեր, զաղափար շունիք, չէ՛ք կրնար երևակայել թէ ի՞նչ զարչելի արուեստ մըն է մերը, Օ՛հ . . .

Աշխարհիս ամենէն բարի, ամենէն ազնիւ, ամենէն պարկեշտ մարդը կրնանք ըլլալ բայց որովհետեւ մեր չար բազդէն քրտնիկազիր ծնած ենք, գործը անանկ կը բերէ որ ասանց մարդու սաչափ դէշ ուզելու, ասանց մըջիւնի մը վրայ կոխած ըլլալու իսկ, հակառակ մեր կամքին, մտքերնուն չանցած մէկ պահուն, նա՛, նստած անդեքնիս ասոր անոր հետ գէշ հոգի կըլլանք, հարիւրու որ հակառակորդներ, եւ ականաւոր թշնամիներ կ'ստեղծենք մեր շուրջը, եւ ասիկա՞յ, մեր դրական չորնալիք ձգտումներուն եւ մեր մտքի եղբերելի թոխչներուն գոհացում տալու համար սոսկ:

Գրելու մարմաշին երեսէն չէ՛ք զիտեր ինչ թանկագին բարեկամութիւններ խորտակած, ինչ արժանապատուութիւններ վիրաւորած եւ ինչ սիրտեր կտորած եմ:

Չէ՞ մի որ այդ քրտնիկազրի կոշումին հետեւանօք ժամանակէ մը ի վեր ծուռ աչքով կը նայի ինձի . . . Թաւշանձեանի պէս պատուական մարդ մը:

Իրաւ է թէ քիչ մըն ալ յանցանքը իրն է:

Նթէ իր գորդի վաճառականութիւնը շարունակէր, եւ՝ տուար տուարի վրայ յիշելով բաւականանար, ապահովօք ա՛յլ յարգանքէ:

ակնածանքէ եւ համարումէ զատ ուրիշ զգացում մը չպիտի կրնայի տածել իր մասին, քանի որ զօրեղ պատճառներ ունիմ զինքը նկատելու իբրեւ պատուաւոր վաճառական մը, հարուստ եւ խելանի քաղաքացի մը եւ մանաւանդ ճշմարտագէտ մարդասէր հայ մը:

Բայց այն օրէն որ աչք տնկեց մեր գործին եւ զրականութիւն ընել սկսաւ, ալ մեզի պէս սովորական մահկանացու մը դարձաւ, մատչելի մէկը եղաւ հրապարակին վրայ եւ կտրծես քանի մը ոտք վար իջաւ այն պատուանգանէն որո՛ւ վրայ կուզէի որ միշտ բարձրացած մնար:

Ինքը որ ամեն բանի խելք կը հասցնէ, կը մոռնայ թէ շատ մը պարագաներու մէջ լուիլը ոսկի է, իսկ ընտա բան չի գրելը . . . ազամանդ:

Եւ յետոյ, կարելի բան չէ որ մարդս թէ զրազէտ ըլլայ եւ թէ խաչիի վաճառական միեւնոյն ատեն, ինչու որ այդ գործերը մասնաւորապէս զերար կը հակասեն, չեն կրնար համաձայնիլ, իրարու կը հայհոյեն, անոր համար որ խաչիի վաճառական մը *fait les tapis*, մինչդեռ զրազէտ մը . . . *ne fait que taper*:

Երբեմն Պարոն Թաւշանճեան, երբ յօլուած գրելու կելլէ, անանկ թարթափանքի մը կը մատնուի, անանկ խելքէ զուրս *gaffecter* կընէ, անանկ իրար չի բռնած գաղափարներ կը յայտնէ որ չէ՛ քրոնիկագիր այլ կօշկակարի աչկերա անդամ ըլլաս, կը ճաթիս կը պատուիս եւ կուզես անպատճառ գրիչդ ձեռք տանել մտածածդ ըսելու համար:

Այս տեսակ կացութեան մը մէջ ահա կը գնէ զիս իր այն գլուխ-գործոց յօդուածը որ Բիւզանդիոնի 2871-րդ թիւին մէջ երեւցաւ անցեալ չորեքշաբթի:

* * *

Կարմիր Ափոյ հանգերձեղինաց վաճառատունը կը ծանուցանէ թէ ութ ամսուան ապառիկով քանքաջօններ եւ քարսքսիւններ կը պատրաստէ ամեն անոնց համար որ կանխիկէ շատ չեն ախորժիր: Սընչայք օճառին առաքինութիւնները գովող մէկէ աւելի ծանուցումներուն կը հանգիպինք ամեն լուրէ թերթերուն մէջ. Barrère տունը իր *bandage*ները երկինք կը հանէ, Հանրային Պարտուց վարչութիւնը կը ծանուցանէ թէ Պաֆրայի ձկնորսութեան տուրքերը վարձու պիտի տրուին Մարտ մէկին, Pink իր ծանուցումներով աշխարհք կողողէ: Այսքանի երկաթուղին իր չարաթական հասոյթը կը ծանուցանէ հոսաբակութեան, Scotti *Emulsion*ը ամենքդ ալ կը ճանչնաք, Զիֆթէ-Սարաֆ իր զրասենեակները Շիրին խանը փոխադրած ըլլալը կը ծանուցանէ մեզի, Դառնիկ Սերոբեան կաղզարարէ թէ Northernէն աւելի հաստատ ընկերութիւն չի կայ, Հազգը Էբրէմ Էֆէնտին ծանուցումով մը իր խայծղանը կը յանձնարարէ

մեզի, Ռոսէ եւ Կալէ դործարանը իր հոտեղէնները քշել կուզէ երկար երկար ծանուցումներով, *Maison à louer, terrain à vendre* վերտառութիւններով ծանուցումներուն կը հանդիպինք ամէն օր: Բըժիկները իրենց ո՞ր հաստատուիլը եւ ո՞ր օրերը ձրի ընդունելին կը ծանուցանեն մեզի: Պաշտօն մը փնտառողներու ծանուցումները հազարով կը համարուին: Պօղոսը եւ Պետրոսը երբ ընկեր կըլլան կը ծանուցանեն զայս հանրութեան եւ կը խնդրեն որ ուշադրութեան առնենք իրենց ստորագրութիւնը, իբրեւ թէ ուրիշ բան չունենալինք ընելիք այս աշխարհիս վրայ: Աղջիկ մը եւ տղայ մը երբ կարգուելու կելլեն, կուզեն որ Մանգոլանէն այս բանը աշխարհքին իմացնէ: Վերջապէս, երկար չընեմ ծանուցումի դրութիւնը ընդունուած նուիրադործուած եւ բանուկ սովորութիւն մըն է:

Բայց երբէք, *au grand jamais*, չէի կարդացած ծանուցում մը որու մէջ ըսուած ըլլար. «Պարոն Ի.քս, պատիւ ունի ծանուցանելու յարգոյ հասարակութեան թէ յառաջիկայ Յունվարէն սկսեալ այլ եւս ճիշդ մէկուն աղէկութիւն չպիտի ընէ:»

Թաւաշանճեան մը պէտք էր ատանկ նորութիւն մը *lancer* ընելու համար:

Վայրկեան մը չեմ տարակուսիր թէ շատեր եւ շատեր իրեն զիմում ըրած են իր նիւթական օգնութիւնը խնդրելու համար, բայց ասիկայ պատճառ մը չէ որ տանիքներուն վրայ ելլայ պոռայ, եւ թերթերուն էջերը իր երեմեականներով լեցնէ:

Ի՛նչեան էֆէնտի բարեմտութեամբ իրեն կը հարցնէ թէ «Մնանկազող մարդերը պէ՞տք է որ ազգային պաշտօններու մէջ գործածուին կամ ոչ:»

Փոխանակ ասոր ուղղակի պատասխան մը տալու, ասիթէն կօղտուի, նորէն կրկնելու համար մեղի թէ տարին երեք հարիւր հազար լիրայ օդորմութիւն կուզեն կոր իրմէ: Ասիկայ պարզ ենթադրութիւն մըն է իմ կողմէս, այն հաշուով թէ ինքը գոնէ 100,000 լիրայի հարստութիւն մը ունի այսօր, թէ եւ զինքը մօտէն ճանչցողները կը պնդեն թէ շատ աւելի խոշոր է իր հարստութիւնը: ... ուրու աչք չունինք:

Եթէ իր ըսածը իրաւ է, հետեւեալս կրնաք գուշակել թէ հայերու մէջ հարուստ ըլլալը ամենէն մեծն է պէրսներուն:

Ի՛նչ մը *sérieux* ըլլանք, Պ. Թաւաշանճեան եւ ատանկ խոշոր խոշոր չի ջարդենք, *voyons!*

Դուք կրէք թէ հայերը ամեն տարի ձեր ունեցած գրամագլխին քանի մը պատիկը իբրեւ օդորմութիւն կը պահանջեն ձենէ:

Այդ հաշուով ուրիշն Պ. Մանթաշօֆէն տարին 30 միլիօն լիրայ կը պահանջեն եւ Նուպար փաշայէն վեր վար 15 միլիօն:

Եթէ համոզում գոյացուցած չըլլայի թէ բերանիդ կաթիլ մը ոգելից ըմպելի չէք դնել, անպատճառ պիտի մտածէի թէ այդ տո-

ղերը վեց չիշ շանքանեա խմելէ ետքը զրած էք: Ուրիշ կերպով ինչպէ՞ս կուղէք որ լացատրեմ:

Անշուշտ չէք կրնար պարծենալ թէ վերը յիշած երկու անձնաւորութիւններէս աւելի շատ աղէկութիւններ ըրած էք եւ կամ կրնաք ընել: Բայց փառք Աստուծոյ ոչ Պ. Մանթաշօֆը եւ ոչ ալ Պօղոս փաշան որ մը չեն գանդատած մեր աղղէն եւ ոչ ալ երեսնուս վարկած են այն բարերարութիւնները զորս իրենց յօժար կամքովը ըրած են եւ կրնեն:

Պարծենալը մարդկային է եւ շատերուն կը ներենք այդ տկարութիւնը:

Եթէ Պ. Թաւանձեան իր տուածներովը պարծենար, անշուշտ ձայն չպիտի հանէի, ատիկայ ալ մինչեւ մէկ աստիճան:

Բայց ինք պարծենալու եղանակ մը ունի որ պարզապէս հիշուալի է:

«Գիտէ՛ք, կըսէ մեզի, ինձմէ տասը հազար լիրա ուղած են ամուսնու... չի տուի,» *C'est délicieux et abracadabrant:*

Եւ ըսել թէ այս մարդը նիւ Եօքթի պէս տեղ մը կապրի որուն *avenues*ները *parvenues*ներով եւ քարոզիչներով լեղուն են եւ որոնք ամեն փողոցի անկիւն Սուրբ Գիորքը կը կարդան:

Այդ գիրքին մէջ կարծեմ տեղ մը սապէս բան մը ըսուած է.

«Երբ աջ ձեռքդ բան մը կընէ, ձախ ձեռքդ խապար անդամ ունենալու չէ:»

Պ. Թաւանձեան որ քրիստոնեայ է ա՛յնքան որքան ներելի չէ ըլլալ այս դարուս մէջ, ի՞նչու համար այս պատուէրը կը մոռնայ արդեօք:

Պաշտօնապէս, ի լուր աշխարհի ծառուցանել թէ այլեւս աղէկութիւն չպիտի ընէ այս ինչը, առկէ *absurde*, առկէ *ridicule* բան չի կայ աշխարհիս վրայ:

* * *

Ուրիշ *bijou* մը:

Կարդացէք Պ. Թաւանձեանի հետեւեալ սողերը:

«Չեմ վարանիր ըսելու որ՝ եթէ բաղդախաղի մէջ կորուստ մ ունենայի եւ կարող չըլլայի վճարել գայն, ամենափոքր խղճի խայթը չպիտի ունենայի, որովհետեւ զար մը նետելով կամ թուղթ մը քաշելով՝ իմ զրամս առանց խղճի խայթի գրպանովը ինձի համար շատ քիչ տարբերութիւն ունի այն մարդէն որ լեռան մը գլուխը կամ ամացի փողոցի մը մէջ ատրճանակը գէմքիս բռնելով «քսակդ կամ կեանքդ» կըսէ:

Այս սողերուն վրայ շատ մտածեցի, բայց տակէն չի կրցայ ելլել, կը հաւատա՞ք ասոր:

Ի՞նչ տեսակ տրամաբանութիւն է ատիկայ:

Աւելի աղէկ է որ պատկերով մը բացատրենք տեսնելու համար
թէ ինչ ըսել ուղեր է Պ. Թաւադեան:

Գէորգին մէկը կառավարէ որ բարթի մը թավու խաղանք
հետը: Շա՛տ աղէկ կըսեմ եւ կանգնիմ դիմացը:

— Սե պա սիւ:

— Բեկն ու սե:

— Իֆի պիւ:

Չորս օյիկն ան կընէ չորս ալ ես:

Հինգերորդին իրարու վրայ երկու սիւ շեշ վը բերեմ եւ բար-
թին կանեմ:

Գէորգը մի ձիաթիւն կը ցնծայ, գրպանս կը դնեմ եւ կիլիւմ սըր-
ճարանէն դուրս:

Բայց կը պատահի որ ուրիշ տնգամ շիւշէշները ինք բերէ եւ
բարդիկն ես կորսնցնեմ:

— Պ. Գէորգ, զօւն աւազակ մըն հն, գող մը, ես բարդը չպի-
տամ:

Եւ սիկառս վառած, խիզճա հանդարտ, 16րդ ամբիւին վրայ կը
պալածիմ լորտի պէս:

Յանուէն Աստուծոյ, Պարօն Թաւադեանի ըսածը ասկէ աւելի
նշանակութիւն ունի՞, չիտակը ըսէք:

«Բաղդախաղ ընտ, չեմ խաղար»ը պիտի հասկնայի, բայց «բաղ-
դախաղի մէջ կորուստ մը եթէ ունենայի»նք չեմ հասկնար:

Բանի՞ տեսակ բարոյականներ կան, եղեր յայս կոյս եւ յանկոյս
Ասլանդեանի:

Բարոյական —

Երբ որ մարդս գրելու կոչումը չունի եւ զօրոյ՝ գրագէտ ըլլալ
կը փափաքի, աւելի աղէկ է որ . . . խալի ծախէ:

Յ. ԱԼՓԻՍԵ

ԿԻՆ ԳՐԱԳԵՏՆԵՐԸ ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՍԵՋ *

* * *

Ուրեմն ֆրանսացի զրագիտութիւններուն նախընտրաբար մշակած սեռերն են բանաստեղծութիւնն եւ վիպագրութիւնն, ժանաւանդ վերջինը, եւ այս դարուն մէջ ամէնէն նշանաւորներէն ոմանք «բանաստեղծութիւն» են, ուրիշներ «վիպասանութիւն»:

Բանաստեղծութեան համար կիները բնածին ընդունակութիւններ ունին եւ իրենց ինչ ինչ թերութիւնները նուազ երեւան կուգան հոն քան արձակին մէջ: մէկ կողմէն զգացման ծայրայեղ ուժգնութիւն մը կ'գնեն քնարերգութեան մէջ, միւս կողմէն այս սեռը կ'թուի ազատ կացուցանել գիրենք կարգաւորութեան եւ կապակցութեան հարկէն որոնցմէ բնականօրէն կ'խորշի իզական միտքը: Սակայն, եթէ շատ կիներ մեծ բանաստեղծներ եղած են սրտով, խիստ սակաւաթիւ են այն բանաստեղծութիւնները որոնց յիշատակը կ'պահէ մեր գրականութիւնը: Ժէ. դարէն սկսեալ մինչեւ ԺԹ. դար յօգուածիս սկիզբը մէջ բերուած գրքին հեղինակը անոնցմէ կ'յիշատակէ միայն մէկ հատ, Տիկին Տէգուլիէն, որուն հովուերգութիւնները եւ քններգները հազիւ արժանի կ'ընեն զինք այդ տեսակ պատիւի մը: Եւ նոյն հեղինակը յօժարակամ միեւնոյն գծին վրայ պիտի գնէր ուրիշ բանաստեղծութիւն մը, Տիկ. տը լա Սիւզ, օրինակի համար, որ «սիրահալ եղերերգութիւններ» գրեց, կամ Օր. տը յա Վինսը որ «քնարերգական բարձր ոճով» տաղեր յօրինեց: Աւա՛ղ, ինչո՞ւ համար արդեօք ա՛յնքան անհամ են այս եղերերգութիւնները եւ ա՛յնքան տախիկ՝ այս տաղերը: Հեղինակը աղէկ գէշ գործին մէջէն կ'ելլէ՝ զրուատալից տողեր նուիրելով Տիկ. տը Սէվինսէի որուն արձակին ոտանաւորի թեւեր կ'ընծայէ իր կնամեծարութիւնը:

ԺԹ. դարուն հետ, երբ վիպական դպրոցը կերպարանափոխ կ'ընէ մեր բանաստեղծութիւնը, այնպէս կ'թուի թէ կիներու տաղանդը աւելի ազատօրէն ի յայտ պիտի գայ քնարերգութեան մէջ որ այլ եւս ազատագրուած է քմահաճ կանոններէն, պինդարեան կարծուած հոետորութենէն եւ պերճութենէն, եւ որ բացուած է այն ամէն ներքին զգացումներու արտայայտութեան առջեւ որոնք կըրնան յուզել սիրտը: Եւ, ստուգիւ, զգալիօրէն կ'աճի բանաստեղծ կիներու թիւը: Բայց ի՞նչ կ'մնայ իրենց գործերէն: Դեռ նոր լմնցաւ ԺԹ. դարը, եւ արդէն ժողովութեան մէջ թաղուած են երբեմն նը-

* Տե՛ս Թիւ 9, երես 213.

շանաւոր հանդիսացող ա'յնքան բանաստեղծութիւններ . . . : Նթէ ֆրանսական գրականութեան պատմութիւնը զրելու ձեռնարկէի երեք կամ չորս հատորներու մէջ, հալիւ պիտի յիշատակէի հոն անոնցմէ ամէնէն հոյակապին անունը՝ Տիկ. Տէպօրտ-Վալմօր:

Կիներուն գլխաւոր թերութիւնը բանաստեղծութեան մէջ՝ այն է որ պէտք եղածին չափ արուեստագէտ չեն: Աւելի արուեստագէտ չեն անոնք արձակին մէջ, եւ Տիկ. տը Սէվինէէ շատ նուազ արուեստագէտ է քան Լա Պրիւէյէն, ինչպէս Տիկ. տը Սթալ չափ նուազ՝ քան Շաթոպրիան: Բանաստեղծութիւնը ուրիշ պահանջներ ալ ունի: Հասարակ տեղիք մին է ըսել, Հօրասէն ետքը, թէ ո՛չ աստուածները եւ ո՛չ մարդիկ չեն թոյլատրեր բանաստեղծներուն միջակ ըլլալ, եւ Լա Պրիւէյէնն ետքը՝ թէ «կարգ մը բաներ» եթէ չեն հանդուրժեր միջակութեան, բանահիսելու արուեստը զերազանցա պէս այդ բաներէն մէկն է: Շատ քերթուածներու արժանիքը կը կայանայ միմիայն իրենց կերպընկալ գեղեցկութեան, կշարթեան եւ յանգին, բառերու ձայնին եւ ձեւին մէջ: Անտարակոյտ, բանաստեղծ եւ արուեստագէտ բառերը կրնան իրարու հակընդդմ իմաստ ունենալ, առաջինը համապատասխանելով զգալու կարողութեան, երկրորդը առաւելագէտ արտայայտելու կարողութեան: Բայց երբեք մեծ բանաստեղծ մը համարուած չէ արուեստէ զուրկ բանաստեղծ մը: Եւ Լամարթինի օրինակը պիտի հակասէր այս ճշմարտութեան՝ եթէ ուզէինք արուեստը վերածել քերթողական արհեստի: այսպէս Դաշնակներու հեղինակը թէեւ թէօֆիլ Կօթիէի մը կամ Լըքոնի մը Լիլի մը վարպետութեամբ չէ յօրինած իր ռոմանաւորները, նուազ հիանալի արուեստագէտ մը չէ իր գեղեցիկ հոտուածներուն մէջ՝ իր զգացումները արտայայտելու ձեւին ճշութեամբ եւ յորդութեամբ:

Վերեւ կ'ըսէի թէ կիներու մասնալատուկ ձիրքերէն մէկն է արագ եւ ուժգին կերպով յուզուիլը, եւ ասովիսկ բանաստեղծ կ'ընին: Բայց անոնք անձնատուր կ'ըլլան այս յուզումներուն մինչդեռ արուեստին ծառայեցնելու համար զանոնք՝ հարկ էր անտարբեր եւ անհաղորդ մնալ անոնց: Անկարող «կրկնաւորում» ի, գրէթէ միշտ կ'պակսին իրենց արուեստագէտի յատկութիւնները, այն է՝ յօրինման համար այն կարգաւորութիւնը եւ կապաղցութիւնը որոնք բանաստեղծութեան մէջ նուազ աչքասու ըլլալով հանգերձ՝ նուազ անհրաժեշտ չեն: Ոճի եւ չափական յօրինումքի համար այն անվահերութիւնը, այն ճշգրիտ չափակցութիւնը զորս կ'պահանջեն ռոմանաւորի արուեստին յասուկ պայմանները եւ կանոնները: Տիկ. Տէպօրտ-Վալմօրի քով՝ բանաստեղծութիւնը կ'վերածուի լալու, գոչելու եւ արանջալու ձիրքին: Արդ, ամէնէն յուսահատ երգերը, ինչ որ ալ ըսէ Միսէլ, ամէնէն գեղեցիկները չեն, եւ նոյն ինքն Միսէլ ըսած է թէ բանաստեղծութիւնը կ'կայանայ արդունքի կա-

Թիւը մարգարիտի վերածելուն մէջ:

Իսկապէս բանաստեղծ Երկու կամ երեք կիները որոնց անունը դեռ կապրի, իրենց լաւագոյն կտորները կ'պարտին վշտին. եւ այս առթիւ հարկ է դրուել թէ վիշտը որչափ որ ներշնչումի ազդեւոր մըն է բանաստեղծին համար, նափազանց ուժգին եւ զօրաւ որ վիշտը կրնայ նաեւ վնասել արուեստագէտին: Բայց, ինչ տեսակ տպաւորութեան վրայ ալ ըլլայ խնդիրը, արտայայտելու ձեւը չի կրնար արուեստագիտական ըլլալ՝ երբ բանաստեղծը չի չիտեր ինքն իր վրայ: Տաղանդ կ'կոչուի զգայութենէն կամ զգացումէն տարբեր մասնաւոր կարողութիւն մը որ կ'ենթադրէ զանոնք «առարկայացնելու» կարողութիւնը: Այս կարողութիւնը ընդհանրապէս կ'պակսի կիներուն: Անոնք շատ զգայութիւն ունին, բայց քիչ տաղանդ:

* - *

Գրականութեան բոլոր ճիւղերուն մէջ անվրէպ վիպագրութիւնն է որ ամէնէն լաւ կ'յարմարի իգական սեռին: Անիկա նուազ արուեստ կ'պահանջէ քան բանաստեղծութիւնը: Բայց, միւս կողմէն, վէպ մը յօրինելու համար այնչափ ճշդութիւն հարկաւոր չէ որքան թատերախաղ մը յօրինելու համար, եւ, ասկից զատ, կարելի է՝ առանց անպատեհութեան՝ տեսակ մը ինքնակենսագրութեան կերպարանք սալ վէպին:

Շատ կիներ փայլուն յաջողութիւն մը ձեռք կ'ընեն այս սեռին մէջ: Եւ մինչեւ իսկ իրենց պաշտօնակիցներէն ոմանք այդ վիպագիրներէն նախամեծար կ'համարին զիրենք: Օրինակի համար, վերջերս ժամանակակից Գրականութեան վրայ հրատարակուած քննական հաւաքածոյի մը մէջ Պ. Հիւզման կ'գրէ: «հետաքրքրաշարժը սա է թէ այսօր կիները աւելի տաղանդ ունին քան այրերը » Եւ Մարսէլ Եփօպ կ'ըսէ, « Պէտք է ընդունիլ թէ կիները առաջին տեղը կը կ'գրաւեն վիպագրութեան մէջ: »

Ստոյգ է թէ կիները վէպին կուտան իրենց սեռին սեփական եղող յատկութիւններէն շատերը որոնք, զբաղան այս սեռին մէջ, կ'պահեն իրենց բոլոր շնորհագեղութիւնը եւ իրենց բոլոր հմայքը: Թերեւս մինչեւ իսկ գտնուին քանի մը վիպասանուհիներ որոնք ուրիշ աւելի զօրաւոր յատկութիւններ ցոյց տան վէպին մէջ: Բայց իրենցմէ շատերը ձեռք բերած են այնպիսի համառ. մը զոր չարդարացներ իրենց տաղանդը. ահա թէ ինչպէս:

Ինչ կարգի դիւրութիւններ ալ կարենաւ ընծայել վիպագրական սեռը, կիները այս ճիւղին մէջ ալ կ'մատնեն իրենց սեռին յատուկ եղող թերութիւնները:

Այս թերութիւններէն առաջինը զոր արդէն մատնանիւ ըրի բանաստեղծուհիներուն վրայ, արուեստի բացակայութիւնն է որ՝ թէեւ նուազ զգալի վէպին մէջ՝ չգաղթի սակայն հոն իր գոյութեան

իրաւունքը ունենալէ: Միւս կողմէն կարելի է բանաստեղծութեան կալուած նկատել ինչ որ հոգին ունի իր մէջ՝ անդիտակից, չփոթի դժուարաւ բացատրելի, եւ այն ատեն իր ձեւը պիտի ըլլայ տարտամ եւ զեղեւկոտ Բայց իսկապէս գրական արձակը, գրագէտին տալով աւելի ազատութիւն քան ինչ որ չպիտի կրնար ունենալ անխիա ոտանաւորին մէջ, կ'պահանջէ ճշգրտութիւն մը, հիմնաւորութիւն մը, կերպընկալ անաքինութիւն մը՝ որոնք խիստ օտկաւաթիւ կրննորու վրայ կ'տեսնուին: Եւ արուեստագէտի յատկութիւնները չեն միայն որ կ'պակսին իրենց, այլ մանաւանդ լեզուի մաքրութիւնը երիտասարդ գրագէտ մը: Պ. Մարսէլ Պուլանֆէ, թերեւս քիչ մը հետո՝ ամենելով իր ետանդը ֆրանսերէն լեզուի մասին, կ'դանդատի այն դիւրութեան գէժ որով կրննորը քերականական սխալներ կ'զարծեն:

Կրննորու յատուկ եզոյղ ուրիշ թերութիւններ ընդհանրապէս աւելի զգալի են իրենց վէպերուն քան թէ իրենց ոտանաւորներուն մէջ:

Անոնք գէշ կ'յօրինեն, գրէթէ միշտ անձնատուր կ'ըլլան իրենց իրերայաջորդ հնարողութեանց հոսանքին եւ անկարող են ինքզինքնին զսպելու, կարգ կանոն ու չափ դնելու իրենց երեւակայութեան Ասկից է որ իրենց վէպերը թոյլ ցրուուն հանգամանք մը ունին: Որովհետեւ կանխաւ ո'րեւէ համեմատական չափ չեն սահմաներ իրենց համար, ոչինչ կ'արգիլէ իրենց ինքնայատուկ յօտարութիւններուն յորդութիւնը, եւ այս է պատճառը որ իրենց վէպերը երկարաբանութիւններ են յաճախ: Որոշ նպատակ մը չունենալով՝ զիրենք փորձող ամէն բանէ կ'հրապուրտին: Վերջապէս իրենց վէպերուն անձնատուրութեանց մէջ կ'տեսնուին շեղումներ, անկապակցութիւններ որոնցմով կ'չփոթեցնեն մեզ նախապէս ծրարած չըլլալով անձնատուրութեանց նկարագիրը, առանց գիտնալու կ'փոփոխեն, կ'այլափոխեն զայն: Կրննորը գրուած լաւագոյն վէպերուն մէջ հազիւ մէկ երկու հատ կան որ հաստատուն կերպով յօրինուած ըլլան:

Միւս կողմէն, այդ վէպերուն մէջ կ'պակսի կորովը. բուն բանը ըսելու համար՝ թոյլ ու տկար են անոնք: Ի հարկէ չեմ պնդեր թէ արական վէպերուն ամենամեծ մասը չատ կորովալից են: Բազմաթիւ այդ վիպագիրներ կան որոնք բնաւ ո'ր եւ է առաւելութիւն չունին միւս սեռին վրայ: Մինչեւ իսկ պէտք է խոստովանիլ թէ կրննորու շնորհալիութիւնը մասամբ իրենց տկարութեան քարոյրներն է: Բայց կրննորու գրած ամէնէն ակորժելի վէպերը՝ իրենց հաճելի հանգամանքին մէջ իսկ ունին ցուրտ ու անհամ լայն մը, եւ նրբամտութիւնը կամ վայելչաբանութիւնը չեն կրնար փոխարինել կորովութեան բացակայութիւնը:

Եթէ կանացի վէպերը խիստ յաճախ այսքան տկար, գէշ յօ-

ընդհանուր և արուեստէ զուրկ են, ի՞նչպէս պէտք է ուրեմն բացատրել անոնց ստացած յաջողութիւնը:

Նախ որ այդ վէպերը կ' ծանօթացնեն մեզ տակաւին քիչ ծանօթ սեռի մը հոգեբանութեան սիրուն կողմերը: Որովհետեւ կրնանք ընդհանրապէս զուրկ հնարողութիւնէ, ստեղծիչ ոյժէ, գրէթէ իրենց անձը միայն կրնան նկարագրել: Այս կերպով երևան կ' հանեն կնոջ հոգիին ամէնէն գաղտնի խորշերը: Իրենց վէպերը խակապէս յիշատակագիրներ են:

Աւելցնենք թէ ամէնէն աւելի աչքի զարնող վիպասանուհիներն են «տո՛միկ կիները» որոնց ոչինչ կ' մերժէ քննադատութիւնը: Անոնք իրենց փառքը պնդու միջոցը գտած են: Դրամի ուժով եղած ռեֆլաւներուն վրայ չէ խօսքս: Իրենց համար ռեֆլաւը ինքնիրենը կ' կատարուի, սիրուն խօսքեր կ' բառեն տառը: Անոնք կանխաւ վրաստահ են թէ իրենց ամէն տեսակ զրուածները ներքողելու պատրաստ տխրօրէն զարմանալի մամուլ մը կ' գտնուի: Հազիւ իրենց գիրքերէն մէկը լոյս կ' տեսնէ, միաձայն դուռափէք մըն է որ կ' սկսի եւ եթէ մէկ քանի քննադատներ անմասն կ' մնան այս զրուատիքներուն, պէտք է գիտնալ թէ շատ ազնիւ շարժառիթներէ չէ որ առաջ կուգայ այդ անտարբերութիւնը: Այսպէս մեծաշօնիկ համբաւ մը ստացած են այնպիսի վէպեր որոնք՝ միջակ գործերու բազմութեան մէջ՝ աչքի կ' զարնեն ո՛չ այնքան ուշադրաւ յաակութիւններու բացակայութեամբ՝ որքան իրենց անհեթեթ եւ յաւակնոտ հանգամանքով:

Կնոջ մը գիրքը — տո՛միկ ըլլայ ան թէ քաղքենուհի, — քննադատին չի ձգեր իր գնահատելու կատարեալ ազատութիւնը: Երբեք չի միայնացած ենք ֆէմինիսմի մէջ: Պիտի առարկուի թէ շատ բանաստեղծուհիներ ու վիպասանուհիներ արական ծածկանուն մը կ' առնեն: Ատիկա պարզ պէրանք մըն է իրենց կողմէ, որ եւ է անգաղտնապահութիւն մը միշտ երևան կ' հանէ հեղինակին իսկական անունը: Կան որ չեն կրնար զիմարել իրենց կենդանազիրը հրապարակ հանելու փափաքին: Շատերը իրենց քննադատներուն տունը կ' այցելեն, եւ ասիկա խիստ նախանձելի թէ եւ ո՛չ ձրի — փոխաբերութիւն մըն է քննադատին համար որուն արհեստը իր ազատունկներն ունի: Մինչեւ իսկ երբ քննադատը անձամբ չի ճանչնար հեղինակուհին եւ ո՛չ ալ անոր պատկերը տեսած է, անոր գիրքը կարգաւոր տեսակ մը հմայք կ' կրէ որ ամէն անգամ գրքին ազգած հմայքը չէ: Մանաւանդ երբ մարդ քաղաքաւոր է կնոջ հանդէպ, ի՞նչպէս կրնայ մերժել այն գովեստը որուն արժանի է անոր գիրքը, եւ նոյն իսկ կամ մանաւանդ այն գովեստը որուն արժանի չէ:

Բայց քննադատին համարը կ' վտանգուի այս կերպով. — Ի՞նչ միամտութիւն: Երբ խնդիրը կնոջ մը վրայ է, ամէնէն քիչ իրազեկ անձերն անգամ գիտեն թէ գովեստները ոչ թէ գործին

արժէքին, այլ քննադատին կնամեծարութեան համեմատ կը տրուին:

* * *

Իրերը իրենց իսկական արժէքին համեմատ դատենք եւ թ'ող մեր ֆէմինիստը տեղի չիտայ մեր կնամեծարութեան առջեւ:

Որովհետեւ ճշմարիտ ֆէմինիստը, եթէ չեմ սխալիր, պէտք է բոլորովին տարբեր կերպով արտայայտուի Կարգ մը մարդիկ հանրակառքին մէջ իրենց տեղը կնոջ մը թողլով՝ բան մը յայտնել կուզեն Իր թէ ըսել ուղէին անոր. «Տիկին, դուք կ'պատկանիք այն սեսին որուն դէմ բնութիւնը շատ անիրաւ կերպով կ'վարուի, դուք տկար կ'ին մըն էք, թոյլ տուէք ինծի ցոյց տալ ձեզ արական սեռին զօրութիւնը որուն վերաբերելու պատիւն ունիմ, ոտքի վրայ կենալով այն միջոցին որ դուք իմ տեղս պիտի նստիք»:

Թերեւս վիպասանուհիներու եւ բանաստեղծուհիներու մասին մեր շուայլած կեղծ դոկետները նուազ վիրաւորիչ չեն կանացի արժանապատուութեան համար: Ասիկա կ'նշանակէ ըսել իրենց, «մի՛ յուսաք որ իբր լուրջ գործեր նկատենք ձեր հեղինակութիւնները: Դուք կրնաք գրել, տիկիններ, ամէն ինչ որ հաճելի է ձեզ, մենք որոշած ենք սքանչելի գտնել ձեր բոլոր զիրքերը առանց բացառութեան: Ձեր անմաքրութիւնը անսեթեւեթ գեղեցկութիւն պիտի կոչենք եւ ձեր սոսկում աղղոց սեւութիւնը՝ պաշտելի թխագեղութիւն մը»:

Ես իմ մասիս շատ ուրախ եմ այն յառաջդիմութեանց համար զոր ֆէմինիստը կ'կատարէ անընդհատ՝ հետզհետէ տեւիլ լայն ասպարէզ մը բանալով կիներու գործունէութեան առջեւ: Բայց հոս խնդիրը ընկերային կարգ ու սարքին վրայ չէ: Եւ երբ զրականութեան վրայ կ'իտասինք, ցուալի պարագայ մը կ'համարիմ որ անոնք գերակշիւ ազդեցութիւն մը ունին այսօր զրականութեան վրայ:

Պիտի գոյ այն երջանիկ դարը ուր կիները, պոստիւլի իրենց սեռին լաւագոյն ձիրքերը, պիտի ստանան ուրիշներ ալ որոնցմէ զուրկ են տակաւին: Իրենց ստորադասութիւնը, ապահովապէս, ո'չ այնչափ բնութեան հետեւանք է՝ որչափ զատիարակութեան: Ուրեմն թողունք որ ժամանակը իր գործը կատարէ: Եւ առանց վհատեցնելու մեր վիպասանուհիները եւ բանաստեղծուհիները, ընդունինք թէ առ այժմ կիներու ազդեցութիւնը պարտի ներգործել մանաւանդ ընկերային կեանքին վրայ, թէ իրենց ամէնէն պանծալի դերը կ'կայանայ ո'չ թէ գլուխ-գործոցներ գրելու այլ զանոնք ներշնչելու մէջ:

Թարգ. Կ. ՆԱԽԱՍԱՐԴ

GEORGES PELLISSIER

ՎԵՐՋ

ԱՊՍԳԱՅ ԲԱՌԱՐԱՆԸ

ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բառարան մը՝ այն հոյակապ գանձարանն է, ուր կը պահուի ժողովուրդի մը խնդրինքը արտայայտելու կարողութեան նուիրական Բանալին, — Լեզուն։ Լեզու մը՝ ո՛րչափ ճոխ ու թանկագին գոհարներով սփռուած ըլլայ, ա՛յնչափ մեծ կ'ըլլայ արժէքը այն մանեակին, որ կը կազմուի այդ ակունքներուն կարգաւոր համադրու մովը։ — Բառարանը։ Եւ բառարան մը ա՛յնչափ թանկագին է ու մեծարժէք, ո՛րչափ զինքը մարմնաւորող Լեզուն՝ կրցած է օժտել ստուար ու բազմազունակ ու լուսններու կատարեալ, ամբողջական ու անկերտ ստ շարքով մը Բառարանի եւ Լեզու, փոխադարձաբար, այն անխարդախ ու հաւատարիմ հայելիներն են, ուր տեսնը գիրար կը պատկերացնեն, իրենց բոլոր նրբերանգ մանրամասնութիւններուն, բառերային աղօտ զիծերուն, ինչպէս կոչու քանդակներուն ու կարկանդակներուն մէջ։ Ու սխալ չըլլայ թերեւս ըսել թէ՛ առանց լեզուի Բառարան, եւ փոխադարձաբար, առանց բառարանի Լեզու չեն կրնար գոյութիւն ունենալ, գէթ կանոնական այն ճշգրտութիւնով, որով կապակցուած են այս երկուքը իրարու հետ։ Մէկը միւսին զաւակն է միշտ, եւ միւսը անոր մայրը, եւ այս բնական օրէնքին իւր ծնունդ, մեր լեզուն ալ ունեցած է իր Բառարանը։ — Վերհատիկ երկից վարդապետացէն մինչեւ Առձեռները Առանց մտաշինը՝ հոյակապ գործ մըն է, եւ պոնէ մեր դպրութեան համար՝ լեզուի հոյաչէն կոթող մը՝ որուն ոչի՛նչ կրցած է հաւասարել։ Իբր մայրենի լեզուի բառարան, իր յաջորդները եւ Առձեռներն ալ՝ իրենց յաջորդութեանը եւ կատարելութեանը համեմատ՝ ունեցած են եւ ունին մասնակի արժէքներ, եւ իրենց կոչումին ու փեճակին ներած չափով՝ ծառայած են այն պէտքին՝ որուն սահմանուած էին։ Սահայն, ամէն եղաչրջութեան ենթակայ գործի պէս, լեզուն ալ չի մնար միեւնոյնը, եւ շարունակ կը կրէ փոփոխութիւններ, կ'եղաչրջուի, իրեն հետ պէտքը ծնցնելով իր բանալիին՝ Բառարանին փոփոխութեան։ Աւելի քան այն տեւական այլ համընթաց փոփոխութիւնը՝ գոր լեզուն անխուսափելի կերպով կը կրէ իր գոյութեան ընթացքին, ազդուելով զանազան պատճառներէ, — որոնց վրայ կարելի չպիտի ըլլայ խօսիլ հոս։ — Լեզուն սահմանուած է ճոխանալու, մեծնալու, ընդարձակուելու, հետեւելով այն պահանջներուն՝ զորս կըստեղծեն քաղաքակրթութիւնը, արուեստներու բազմացումը, գիտութեան առաջգիմութիւնը եւ քաղաքակրթական զանազան ազդակներ։ Գոհացնելու համար արտայայտիչ այն նորանոր փեճակնե-

ըր, եղեւութիւնները, գաղափարները, մտածումքէն չնչին նորութիւնները, ինչպէս գիտութեան եւ արուեստներուն նորաստեղծ յատկութիւններուն ու եսեանքներուն մասնագիտական մանրամասնութիւնները, լեզուն, ստիպումն է, մասնաւոր, ճոխանալու, բազմաթիւ ընթացքներու եւ ձեւերներու մէջ։ Այս անյիշելի պատճառներուն հետեւանքով, այսօրուան Բառարանը չի կրնար վաղը իր նպատակին ծառայել պէտք եղածին պէս։ Այսպէս, երկը վարդապետացը, որ հակայ ու կոտորելութեան մօտ դասական աշխատութիւն մըն է եւ կրցած է, ժամանակին, զոհացում տալ լեզուական ամէն պահանջքի, աւօր չի կրնար լիովին բաւել իր կոչումին։ Եւ ասիկա՝ սա մեծ պատճառով որ՝ թողլով զարուստեան եւ գիտութիւններու վերաբերող նոր բաներու պակասը՝ որմէ զուրկ է ան, անոր մէջ կայ հակայ թերի մը, որ Հայերէն լրակատար Բառարանի մը ամէնէն զլիստնոր մասը եւ տարրը կը կազմէ։ Եւ քառիկա՝ դասական բառաթիւերքի թերին է, որով միայն կրնայ ամբողջնալ որ եւ է Հայ Բառարան։ Մեր միւս Բառարանները՝ Առձեռները՝ գրեթէ իրենց ծնունդը առնւոյն անկէ, եւ կիրպով մը անոր մանրանկարներն են, քիչ կամ չատ տարբերութիւններով, եւ մեծ բանով մը չեն դանաղանուիր իրենց նախահայրէն։

Այս պայմանները՝ պէտքը կը զգացնէին նոր լրակատար Բառարանի մը, որ օժտուած ըլլար այն բոլոր տարբերքներով, բառերու այն ամբողջականութեամբ, իրապէս լրակատար միջերգով՝ զոր Հայերէն լեզուն ունի իր մէջ, իր բոլոր գաւառաբարբառներուն ու դասական լեզուն մէջ։ Այս պէտքը օրօրի կը շեշտուէր ու մտածումքի առարկայ կը դառնար թէ՛ հրապարակով եւ թէ՛ անհատական շրջանակներու մէջ։ Այդ պէտքը լրացնելու հոգովը զրադոյններ ալ չէին պոկուեր։ Բայց անհատական ջանքեր չէին կրնար հասնիլ նպատակին։ Պէտքը կար հաւաքական աշխատութեան մը, մասնաւոր անոր գլուխ կանգնող մարմինի մը, որուն ձեռներէցութիւնովը օժանդակութիւնովը ու քաջալերութիւնովը կարելի ըլլար ձեռնարկը իրադրութեան շուրջին մէջ մտցնել։

Այս մտածումով էր որ նոր Բառարանի մը յօրինումին խնդիրը օրօրու հարց եղաւ վերջերս, եւ նոյն իսկ վարչական ժողովի մը սեղանին վրայ՝ օրակարգի անցաւ ան, զրական օրինակելի նախանձախնդրութիւնով մը եւ իմաստուն մտածումով մը՝ զոր Ս. Պատրիարքին՝ ձեռնբերէցութիւնով եւ իր նախադասութեանը տակ ունեցաւ Իզմիրեանց Գրական Յանձնաժողովը։ Պահ մը ամէն մտածում եւ ուշադրութիւն այդ ձեռնարկին վրայ կեդրոնացաւ, եւ սպասուած զործունէութիւնն ալ չղացուեցաւ, թէ՛ ձեռնարկին գլուխ կանգնողներուն եւ թէ՛ անոնց կողմէ՝ որոնք Հայերէն լեզուի ապագայ Բառարանին մասնակի աշխատատեղերը պիտի ըլլային, հայթայթելով անոր այն ատաղձները՝ որոնց կը կարօտէր, իբր կատարելա-

գործուած եւ անթերի գործ մը կտրենալ ներկայտնալու համար:

Ձեռնարկին սկզբնաւորութիւնը դնող մարմինը, մի՛շտ հետապնդելով ծրագրուած գաղափարը, ջանք ու աշխատութիւն չխնայեց, գործը ելքի մը յանգեցնելու եւ աշխատութիւն մը մէջ տեղ հանելու համար: Եւ, միւս կողմէ, այն անձերն ալ՝ որոնք կարողութիւնը, դիրքութիւնը եւ փափաքը ունէին այդ աշխատութեան իրենց ձեռնտութիւնը նուիրելու եւ մասնակցութեան բաժին մը բերելու, չգանդաղեցան լրացնելու մէջ իրենց դերը, ոգեւոր եռանդի մը այն փութկոտ անձնուիրութիւնով, որ քիչ անգամ կը տեսնուի զրական գործերու եւ ձեռնարկներու մէջ: Ամէն կողմ, մինչեւ իսկ հեռաւոր անկիւններ, արձագանգ գտաւ Յանձնաժողովին առաջարկը, որ, ինչպէս յայտնի է, նպատակ ունէր, ժողովի, ամիսօրի եւ դասակարգել, դաւառներու մէջ ցիրուցան մնացած բառերու այն ամբողջական մթերքը՝ որ ատաղձը պիտի ըլլար Հայերէն լեզուի լիակատար Բառարանի մը յօրինումին: Եւ որով մէջ տեղ պիտի ելլար՝ կորսուած, կորսուելու վրայ եղող, ժողովուրդին բերնին մէջ ամէն օր ընթացիկ եւ սակայն աննշմար ու անծանօթ մնացած բառերու այն ցուցակը, այն զանգուածը՝ որուն երեւան բերուելուն, որուն մութ խորշերէ հանուելուն կը կարօտէր յօրինուելիք նոր Բառարանը: Ասով, ո՛չ միայն Դպրութիւնը պիտի օժտուէր իր ցիրուցան ու տարադնուած դանձերով, այլ նաեւ Լեզուն պիտի կազմակերպուէր բառերու անհրաժեշտ ու ամբողջական մթերքով մը, որուն դերը եւ պէտքը մեծ է ամէն տեսակէտով: Արձագանգը ապարդիւն չմնաց, եւ ամէն կողմէ, հեռզհեռէ հասան մթերքները այն բառերուն եւ գաւառաբարբառներուն, որոնք լիովին կը գոհացնէին ծրագիրը Յանձնաժողովին: Յանձնաժողովը քննութեան ենթարկեց զանոնք, եւ իզմիրեանց Գրական Մրցանակի Կառկին տրամադրութեանը համաձայն, զրամական մրցանակներու արժանացուց այդ գործերէն զանոնք որոնք իրենց կարեւորութիւնովը, աշխատութեան յաջողութիւնովը առաջնութիւնը կը վայելէին:

Յանձնաժողովը այսօր իր ձեռքին տակ ունի մեծազանգուած եւ ստուար ամբողջութիւն մը բառամթերքի, որ սահմանուած է ծառայելու նոր Բառարանին կազմութեանը, եւ որ լիովին օգտակար կարենալ ըլլալու վիճակին մէջ է, այդ նպատակին համար:

Սակայն մինչեւ հոս չէր ձգուեր սահմանը Յանձնաժողովին գործունէութեան եւ գործը մինչեւ հոս հասցնելու ջանքի մը մէջ չսահմանափակուի իր այն ծրագիրը, որուն համար ա՛յնչափ աշխատութիւն թափուեցաւ: Որովհետեւ, եթէ ա՛յս ըլլար՝ բոլոր ըլլալիքը, չպիտի արժէր այնչափ ազմուկ եւ իրարանցում: Գործը դեռ կէս ճամբան է, յաղձադուած կատարելութեան եւ նպատակին հասնելու համար, եւ ցոյց տրուած ջանքին մեծազոյն վարձատրութիւնը եւ արժանիքի բաժինը՝ ասկէ հոսքը ըլլալիքին մէջ կը կայա-

նայ թէ ի՞նչ է այդ ըլլալիքը, պիտի պարզենք հոս, սպասելով, ակնկալելով, յուսաւով եւ բաղձաւով որ՝ Յանձնաժողովը կրկին ուշադրութիւնը դարձնէ ձեռնարկուած գործին, ձեռք առնէ զայն, եւ կատարելութեան ու լրացումի վերջին եղբին հասցնէ, որովհետեւ հո՞ղ միայն պիտի տիրանայ իր աշխատութիւններուն պատկուծին եւ արժանանայ ճշմարտապէս գեղեցիկ, հոյակապ ու անմոռանալի ձեռնարկ մը զլուխ հանած ըլլալու փառքին, ինչպէս ապագայ սերունդին ու լեզուի եւ գպրութեան աշխատաւորներուն երախտագիտութեանը:

Այն ջանքը՝ որուն կ'ակնարկենք որ նուիրուի Յանձնաժողովը, պէտք եղած աշխատութիւնը տալով՝ Բառարանը կազմակերպել ու մէջտեղ հանելն է, որովհետեւ եթէ ատիկա չպիտի ըլլար եւ չպիտի ըլլայ, ոչինչի՝ պիտի ծառայէ մինչեւ հիմա ձեռք բերուած արդիւնքը՝ Անդրադառնալու պահուն Բառարանի հարցին մէջ այս կարեւոր կէտին, գլխաւոր խնդիրն է գիտնալ թէ՝ ի՞նչպէսով, ի՞նչ ծրագրով եւ աշխատութեան ի՞նչ ուղղութիւնով կարելի է ձեռք բերել այդ յաջողութիւնը: Անգամ մը ծրագրելէ ետքը շատիցը, գիւրին է գործը աստջ տանիլ, եւ հիմակուհիմա ո՛չ մէկ դժուարութիւն, ո՛չ մէկ խոչընդոտ կայ՝ նուիրուելու համար այդ ծրագրերին առաջացումին եւ Յանձնաժողովը ո՛չ մէկ պատճառ ունի ձեռնպահ մնալու:

Ահա՛ թէ ի՞նչ պէտք է ընել, եւ թէ ինչպէսով զլուխ կրնայ ելլել այդ ծրագրերը:

Բոլորովին սաղմնային վիճակի մը մէջ չէ՝ Բառարանին գործը: Յօրինուելիք Բառարանը քառասն մը մէջ կորսուած միջերանքէ եւ ատաղձներէ չէ՝ որ պիտի կազմուի ու վերկենդանացուի: Հայերէն լեզուն իր բառարանները ունի, եւ քիչ չառ կատարեալ համարուելիք ընդարձակ բառարան մըն ալ՝ ասոնց բոլորին վրայ աւելցուելիքն է:

Ա. — Գրական, գիտական եւ արտեստական այն նոր բառերը՝ որոնք վերջին ժամանակներու մէջ յօրինուած են, լեզուին մէջ ընդունուած են եւ սակայն մուտք գործած չեն բառարաններու մէջ, եւ

Բ. — Միեւրթը այն գաւառական բառերուն՝ որոնք կենդանի լեզուին մէջ դոյութիւն ունին, որոնց իմաստը որոշ ու ճշդուած է, որոնք ճշգրէն կը թարգմանեն զգացում մը, գաղափար մը, կամ կ'անուանեն առարկայ մը, բոյս մը, գործիք մը, որոնք հարազատ հայերէն կամ հայացած են, եւ որոնք կը պակսին արդի բառարաններուն մէջ, հակառակ լեզուին մասը կազմեցնուն: Արդ նորաչէն բառերու հաւաքումը, դասաւորումը եւ զետեղումը՝ բաղդատաբար զիրարագոյն գործն է, եւ ձեռնհաս մէկը՝ կրնայ կատարել այդ գործը՝ վարձատրութեան մը փոխարէն, զոր հիմակուրնէ պէտք է խոստա-

նայ Բաղարանի կազմակերպիչ Մարմինը, եւ աշխատութիւնը սկսել տայ, մէկ կողմէն պատրաստուելու համար Աշխատութեան այս մասը՝ ա՛լ աւելի զիւրացած վիճակի մը մէջ կը ներկայանայ, երբ նկատուի առնուի թէ՛ այս ուղղութիւնով գործեր կա՛ն արդէն պատրաստուած, Հ. Մ. Քաջունիի Բառագիրք Արուեստից, Գիտութեանց եւ Գեղեցիկ Դպրութեանց, եւ Հ. Ա. Երեմեանի Բառգիրք Գործնական Գիտութեանցը որոնք գեղեցիկ օժանդակներ ու առաջնորդներ կրնան ըլլալ՝ այս ճիւղին համար ըլլալիք պատրաստութեան եւ աշխատութեան:

(Մնացեալը յաջորդ թիւով)

ԵՆՈՎԷ ԱՐՄԷՆ

ԻՍԼԱՆՏԱՅԻ ԶԿՆՈՐԾՆԵՐԸ

Ա. Լ. Թ.

Նաւագներն ըսին ծովային թրոջնոց՝
«Մենք ընդհուպ պիտի տեսնենք՝ Իսլանտան,
Հիւսիսի հովն երբ չըլլայ դառնակո՛ծ
Եւ երբոր զարնան ծանկի՛՝ քափասանն:»

Բարի թրոջուններն անոնց յարեցին՝
«Ահա շուշաններն ու մանիշակներ.
Մեզը հալեցաւ. օղն է մեղրնագին.
Զեր նաւերուն վրայ՝ գացե՛ք՝ նաւագներ:

«Զեզ հաւասարիւմ ըլլալով յուրս՝
Զեր կիներն ի ծուրն անօրէն պիտի.
Պիտի բաղձայինք մեկնիչ ձեզի հետ,
Թե անոնց մօտ մնալ չարժե՛ր աւելի:

«Պիտի խօսինք ձեր վերադարձին վրայ
Յիշելով ձրկանց ճոխ որսին վաստակ,
Թե ի՛նչպէս գիշեր ցորեկ, անխընայ,
Բաքախէ ձեր սիրտը քաւ շապկին տա՛լ:

«Յոյսով վերածնիչ պիտի տանք անոնց,
Մինչ դեպի բելեռ յառած աչքերնին
Անոնք գան զոյգ զոյգ, շա՛ղ արտաւագո՛ծ՝
Նրստարանին վրայ, — Իրիկնամուտին:

Թարգ. Մ. ՈՒՂՈՒՐԵԱՆ

ՇԱՐԼ ԷՔ ԿՈՔԵՐ

ՅՐԱՆՍՍՅԻ ԵՐԿՐԱԽՈՅՁԸ

M. LE V^{TE} DE MATHUISIEULX

Իբրեւ գրական եւ դիտական գործերու հեղինակ եւ իբրեւ ֆրանսացի ժամանակակից երկրախոյզներուն մէջ նշանաւոր դէմք, Մ. ԼԸ Վիգօնդ ալ Մաթիւիէլքօ (Mathuisieulx) կրցած է արդէն փայլուն անուն մը շինել: Իր երկրախոյզական ձեռնորկները կրնան մեզ ալ շահագրգռել մանաւանդ անով որ մասամբ նուիրուած են ծանօթացնելու հիւս. Ափրիկէի երկրներուն հեռաւոր եւ ընդարձակ կալուածները: Ֆրանսական մամուլը լայն էջեր նուիրած է ժամանակին Մաթիւիէլքօի կուռ ուսումնասիրութիւններուն, որոնց մեզ համար ամէնէն շահեկան մասերը միացնելով անձնապէս իրմէ քաղած տեղեկութիւններուս, պիտի ներկայացնեմ «Մամուլ»ի ընթերցողներուն:

Ընդունինք որ արդի դիտութիւնը, իր բոլոր ճշգրտած բաժանումներով եւ ատոնց ամէն մէկին նուիրուած անխոնջ աշխատաւորներով բւոլորովին անծանօթ մնացած է մեր օրը օրին ապրող գերականութեան համար: Լրագրութիւնը երբեմն արձագանք կուտայ այդ սահմաններուն մէջ գլուխ ելած մեծ պիւտերուն կամ գէպքերուն, բայց ատոնց համար ծնած հետաքրքրութիւնը շատ շուտ կը թաղուի աւելի թեթեւ, աւելի գիւրին, գրական անաշխատ գործերու հաճոյքին մէջ: Գիտութեան կարեւորութիւնը պաշտպանել չեմ ուզեր, որովհետեւ կենթադրեմ որ ամէն ընթերցող արդէն ունի այդ համոզումը: որովհետեւ ատիկա ընելով շատ աննպաստ գաղափար մը տուած պիտի ըլլայի մեր մտաւոր մակարդակին վրայ: Բայց հոս տեղն է կարծեմ թելադրելու մեր ուսումնական պատկառելի կաճառներուն, որպէսզի ոչնչութիւններով զբաղելու տեղ քիչ մը մօտէն հետեւին օրուան դիտական հոսանքին: Իրենց շնորհիւն է որ վերացականութիւնով ուռած դուրս կուգանք մեր զգորոցներէն, ինքզինքնիս բարձր կզգանք գիտութեան հոսանքէն որ վարը, քաղաքակիրթ աշխարհի մէջ կը թաւալի մեզի անծանօթ բայց իրականութեան գետնին վրայ:

Առեղծուածային ճամբորդութիւններու եւ վէպերու մէջ շատ անգամ հանդիպած ենք երկրախոյզներու կամ կարգացած ենք ատոնց նշանաւորներուն կեանքը, ատոնց անդրադառնալու թէ քարտէսի մը վրայ աւելցած բարակ նոր դիձ մը, կամ աննշան կէտ մը ինչ զոհողութիւններով, ինչ տաժանելի յոգնութիւններով ձեռք կը ձգուին: յաճախ եւ այդ ամէնը վերցնելու համար ստուերի քոյ

մըն ալ մարդուն աշխերուն առջեւէն ու ցոյց տալու համար գիտութեան լոյսէն թաղչած, անձանօթ խորշ մը:

Մեր օրերու երկրախոյզին համար աշխատութեան ասպարէզը չափազանց սահմանափակ ու անհրապոյր է: Իր նախորդները տենդաւառ արկածախնդրութիւնով խիզախած, տեսած, ճանչցուցած են հին ու նոր աշխարհներու բոլոր անձանօթ ծոցերը, նորերուն ձգելով անհրապոյր անապատներ կամ շատ շատ անտառներու անկոխ անկիւններ եւ անմատչելի սառնակայտներ: Մաթիւիւիէօ յաճախ ցաւելով կը յիշէր այն պարագան, ըսյց իրենց կեանքին քիչ մը աւելի մօտէն հետաքրքրուողը շուտով պիտի համոզուի թէ ամեն տեսնէ աւելի վերջին դարերու երկրախոյզն է գիտութեան հշտարիտ առաքեալը: Բացի այն բաղմակողմանի հմտութիւնէն զոր պէտք է ունենայ ան գոհացնելու համար իր ձեռնարկած զօրծին պահանջները, յաճախ ստիպուած է իր անձնական միջոցներով հոգալ պէտք եղած բոլոր ծախքերը: Ֆրանսական կառավարութիւնը այդ պարագային իսկ իրեն զիմովներէն շատ քիչերուն կը յանձնէ երկրին անունով ըլլալիք ու եւ է երկրախուզական ձեռնարկ:

Henri Mèhier de Mathuisieulx ծնած է Հոտմի մէջ 1860ին: Հայրը Հոտմի Ֆրանսական դեսպանն էր այդ միջոցին եւ ինք ապրելով ու կըթուելով Իտալիոյ ազնուապետական ու զարգացած չըջանակին մէջ, ժառանգած է խորունկ սէր մը Իտալական գրականութեան, արուեստին ու երկրին հանդէպ: Անձրեւոտ օրով մը Նարոլիի ծոցը մտանք իրեն հետ, յուսախար եղած էր, քանի որ չպիտի կրնար ցոյց տալ Վերաչալի Նարոլիոյն իր պատմած բոլոր հրապոյցներովը հագուած, ըսյց դեռ նաւահանգիստ չհասած օդը հանդարտեցաւ: Մոցը չըջապատող լեռներուն կիսապսակը, երանգապնակի մը ամենէն ճոխ ու մարած գոյներովը ներկուած, առատան անձրեւոտ քողին կտորները ձորերուն վրայ ու ծոցին հեռուոր անկիւններուն վրայ կախուած, յետոյ քաղաքը՝ գոյներու, ալիքներու մէջ ըարձրացած հմայքի մը պէս, անկարելի էր որ յափշտակութեան մէջ չձգէին սկսնողը, ու դեռ ատոր ազդեցութիւնը չթոթուած իտալական արուեստին, հանճարին, փառքին մէկ նմուշէն միւսին կը պտացնէր դիս, հպարտ գոհունակութիւնով մը, իբր թէ ի՛րը ըլլային այդ ամենքը: Բայց իր մանկութեան մէջ Իտալիոյ փառքն ու ասպետականութիւնէն կրած ազդեցութիւնովն է ապահովաբար որ, իբրեւ Ֆրանսացի ազնուական, փոխանակ վարելու անոնց շատերուն աննպատակ կեանքը, Վիգնոյ աը Մաթիւիւիէօ նախընտրած է զըրչին եւ գիտութեան ասպարէզը: Մասնակցած է Թօնքինի արշաւանքներուն իբրեւ ծովային սպայ, որոնցմէ ետք իր զինուորական ասպարէզը կը փակէ՝ 89-91 ճշգեւով չիտական սահմանագիծը եւ կը դառնայ Ֆրանսա գիտական հետախուզութեանց նուիրուած ճոխ ուսումնասիրութիւններով: Մինչեւ հիւս. Ա. փրիկէի երկրախոյզ ճանչցուիլը

ալ Մաթիւիզիէօ զբաղած է գիտական եւ գրական հեղինակութիւններով. ամենքն ալ ջերմապէս գնահատուած, ինչպէս կը վկայէ Բարիզեան մամուլը: ⁽¹⁾

* * *

Հիները «Լիպիա» ընդհանուր անունով կը ճանչնային Կապէսի ծոցէն մինչեւ Եգիպտոս տարածուող երկրրը: Այս երկրին սահմաններուն մէջ են հիմակուան Թունուզին մէկ մասը, Սարդիկէն, եւ Մարմարական նահանգները՝ ծովեզերքին մօտ, իսկ Կարամանդէսի երկրրը, որուն մաս կը կազմէր Փաղանին (Fezzan), անապատին մօտ:

Փիւնիկեցիները, վաճառականական նոր ասպարէզներ ստեղծելու իրենց եռանդին մէջ առաջինը եղան Լիպիոյ մէջ գաղթականութիւն հաստատողներուն: Սապրադա, Օլա եւ Լէթթիս իրենց գլխաւոր կեդրոններն էին: Փիւնիկեցիներուն յաջորդեցին Կարդագինեցիք որոնց հարուստ հրապարակները հարուէն բերուած փղոսկրի, ոսկրի, ջայլամի փետուրներու ու մանաւանդ գերիներու կարամաններով լեցուած էին: Կարդագինեցիք ինկան իրենց կարգին եւ անոնց յաջորդները Հռոմայեցիք՝ աւելի ծաղկեցուցին երկրրը, մինչեւ Փաղանի եւ Սիտամուս ու նոյնիսկ մինչեւ Սուտան հասցուցին երկրին սահմանները: Չորրորդ դարուն, երբ իր քայքայման վիճակին հասեր էր Հռոմէական կայսրութիւնը, Վանդալները իրենց տիրապետութեան տակ առին հիւս. Ափրիկէն: Բիւզանդական կայսրութիւնը յաջորդ տէրը եղաւ այդ երկրին եւ այն ալ իր կարգին Մաւրիտանացիներուն թողուլ ստիպուեցաւ զայն 648ին, 1530 ին անուանի ծովակալը Պարպրուս երեք տարուան տիրապետութեանէ մը ետք ետ կառնէ Մալթայի ասպետներուն ձեռքէն եւ 1551ին Սինան փաշայի ձեռքով վերջնականապէս Տրիպոլիսը կանցնի Օսմանեան տիրապետութեան: Բնակչութիւնը 1,100,000 կը հաշուէ, որուն 35 հազարը Տրիպոլիս մայրաքաղաքին մէջիւ 18 հազարը Պէնկազիի մէջ, Կլիման ձմեռուան մէջ հիանալի կը գտնեն այցելողները եւ բարերեր անձրեւներ ծովեզերքէն մինչեւ անապատին սահմանները կազմած են ուղտիւններու շարք մը, շրայլ բուսականութիւնով ծածկուած, Կարեւոր է ներածած ապրանքներուն քանակութիւնը, բայց արտադրութեան մասին իր մասնաւոր տեղը ունի Տրիպոլիս, Ափրիկեան շրջակայ ծովեզերքներուն մէջ, Հանքեր, փղոսկր, ջայլամի փետուր, արջառ, բանջարեղէն, ձուկ, եւ մորթ արտածութեան գլխաւոր ապրանքներն են:

⁽¹⁾ Le Monde Illustré Գոթ. 1901. Le Globe Trotter Սեպտ. 1903. Le Monde Illustré Գոթ. 1903. Journal des Voyages Գոթ. 1904. La Dépêche Coloniale Օգոստ. 1904, ևս:

Մաթիւիդիէօէն առաջ Լիպիոյ մասին գիտական աղաջին ծանօթութիւնները բերած են Պարթ, Նաթիկայ, Բօլֆ եւ Մօնղէյլ, բայց իրենց նպատակը չըլլալով բուն իսկ հիւս Ափրիկէի խուզարկութիւնը, ուղղակի Սուտան իջած են հարեւանցի տեղեկութիւններ մինակ քաղելով իրենց անցած ճամբուն վրայ:

Հանրային կրթ. նախարարէն Մէլի տը Մաթիւիդիէօ 1901ին կատանայ Լիպիոյ մէջ, հնադիտական, աշխարհագրական, աղագրական եւ տնտեսական խուզարկութիւններ եւ ուսումնասիրութիւններ կատարելու պաշտօնը:

Հիւս Ափրիկէի մէջ տը Մաթիւիդիէօի առաջին ճամբորդութիւնը ակնկալուած էն չառ աւելի փայլուն արդիւնքներ տուաւ, հակառակ անոր որ այդ խուզարկութիւնը պղտիկ սահմանի մը մէջ եղած էր: Կարիանա, Իֆրէն, Նէֆուսա լեռները, Լէքթիս Մակնան եւ Դառուսա լեռնաշղթան դերկոմին առաջին խուզարկութեան ապարէզը կը կազմեն: Հոն կը գտնայ պէրպէր ցիզեր որոնց անունը անգամ անձանօթ մնացած էր քաղաքակիրթ աշխարհին, Կարիանա լեռնաշղթային մէջ այրաքնակ (troglodyte) զեղերու վրայ ուսումնասիրութիւններ կը կատարէ, անապատին մէջ Հոմմէական շէնքերու մնացորդներ կը գտնայ, որոնք անակնկալ յայտնութիւն մը կըլլան հնադիտական աշխարհին, եւ վերջապէս Չաա լիճին եւ զերքներուն եւ Սուտանի խափշիկ զեղերուն մէջ առաջին անգամ ըլլալով կը կատարէ մարդաչափական (anthropométrique) փորձեր:

Կրթ. նախարարութեան կողմէ կազմուած յանձնախումբը, Մաթիւիդիէօի ձեռք ձգած անակնկալ արդիւնքէն չափազանց դուրս փաք կը յայտնէ որ երկրաւայելը աւելի լայն շրջանակի մը մէջ առաջ վարէ իր հետախուզութիւնները:

1903 ին Մաթիւիդիէօ կը վերադառնայ իր երկրորդ ճամբորդութենէն, կտրելով 1600 քիլոմետր տեղ, ընդարձակապէս անձանօթ մինչեւ այդ առեն: Երկրորդ ձեռնարկին մասին հոս մէջ կը բերեմ նոյն իսկ իրմէ քաղուած տեղեկութիւնները:

« Հիւս Ափրիկէի չառ մը մասերը անձանօթ են դեռ ոչ միայն մեզի, Եւրոպացիներու, այլ նոյն իսկ երկրին մէջ ապրող բնիկներուն: Պարթ, իր լըած արագ հետախուզութեան մէջ Լէքթիս քաղաքական կենդանի թանգարան մը » հռչակած է, իրաւ ալ հոս է որ անապատին բոլոր տիպարները կուգան կը միանան:

Մովեզերքին վրայ, զրեթէ մինչեւ Լէքթիս Մակնա, կը տարածուի տմայի հողամաս մը, որ ձէֆարա կը կոչուի: Հարիւր քիլոմետր երկարելէ ետք ծովեզերեայ այս դաշար կը գոցուի 300 մետր բարձր, հսկայ խարակով մը: Մովը զայն դարերով ճեմած, պատուտած, ճեղքած է եւ անոր ծոցին մէջ կազմած է անդնդախոր ձորեր եւ անառիկ գլխիքեր: Ճէպէլն է աս, հոն ուր պէրպէրները հիմնած են իրենց « քասր » ները, կամ պաշտպանուած գեղերը: « Բասր » Ա.

բարերէն «քսար» եւ «քսուր» բառերէն եկած է: Այս խարակը 15 քիլոմետր տեղ կը տարածուի, կը հասնի մինչեւ անբերրի դաշտագետին մը որ Սուտան կիջնայ: Այս դաշտագետինը Արեւմուտքէն Արեւելք ձեղքուած է խորունկ փոսերով, ասոնք «Ուատի»ներն են, հովիտներ հին գետերու որոնք ցամքած են հիմա:

Գլխաւոր ուտաններն են Մերտուժ, Սօֆէճին, Նէֆէա եւ Կիրզա: Ներքին քաղաքներէն շատերը, ինչպէս Օրֆէլլա, Միշաա, Միրզա, այս ուտաններուն վրայ չինուած են:

Տրիպոլիսէն դէպի Արեւմուտք Սապրապի կողմէ սկսայ ճամբորդել: Այս վերջինը երկրորդն է փրահիկեան այն երեք քաղաքներուն որոնց երկիրը իր անունը, Դրի-Ֆօլի, կը պարտի այսինքն, էա, Լէրթիս Մալինա եւ Սապրաթա: Վերջինը մահաւանդ ծածկուած է շահեկան հնութիւններով:

Մովեզերքէն մէկնելով հարաւ՝ ձեպելի կողմէ դարձայ: Խարակին ստորոտը դտայ Սապրիա ձէպել քաղաքը, այսինքն Հոմէական ներքին Սապրատան, յետոյ բարձրանալով խարակին վրայ մտայ բուն ձէպէլին մէջ: Հոս է որ պէրպէրները չինած են իրենց քասրները, որոնց մէջ պէտք է յիշել ճատօն, Նէֆուգաի պէրպէրներուն կրօնական կեդրոնը եւ նալուդը, գրեթէ ամբողջովին ժայռերուն մէջ փորուած դիւղ մը: Փողոցները քարերու մէջ առաջ եկած լայն ճեղքերէ ձեւացած են: Գիւղին վերեւը կը բարձրանայ պէրպէր ամբութիւն մը, ժգրդ դարէն մնացած, որ հիմա գիւղին ամբարանոցը եղած է: Ժայռի ահագին կտոր մըն է, գորսէն անմատչելի եւ վեց եօթը միթր բարձրութեան մը վրայ բազմաթիւ ծակերով ալաւնետունի մը պէս փորուած: Այս ծակերը զատ զատ ընտանիքներու կը պատկանին ու թէ շտեմարան, թէ մառան եւ թէ ցորենի ամբարանոց են: Պահապան մը որոշեալ ժամուն քասրին դուռը կը բանայ եւ ամեն մարդ մագլցելով ժայռն ի վեր կերթայ օրուան պաշարը դուրս հանել իր ծակէն: Նէֆուգայի պէրպէրները շատ տարօրինակ տիպարներ են, շատերը կապոյտ աչքեր եւ խարտեաշ մազեր ունին:

Ձէպելի քովէն դէպի Բատամէս ուղղուեցանք: Հող է որ բաղդը ունեցայ ճանչնալ եւ որոշել հիներուն նշանաւոր *Dios Tripolitanus*: Կապէսէն Լէրթիս Մալինա հասնող ճամբայ մըն է եւ զոր մեզի ճանչցուցած է Անթոնինուս Հոմէական կայսրը իր ըրած ճամբորդութիւններէն մէկուն պատմութեանը մէջ, որուն ուղեցոյցը ցոյց կուտայ ամեն մէկ հանգրուանն եւ անոնց հեռաւորութիւնները: Ոմանք կենթադրէին թէ այդ ճամբան Բաղամիսէն եւ ծայրագոյն հարաւէն կանցնէր, ուրիշներ խարակին ստորոտէն կամ ծովեղերեայ անապատէն: Իրապէս այդ ճամբան կանցնի դաշտագետին հիւսիսային եզերքէն, կանգ կառնի ժայռերուն պատուած գագաթներուն մօտ, խոյս տալով զժուարանցանելի կէտերէն եւ

ընտրելով ամէնէն կարճ հեռաւորութիւնը: Անթոնիուսի ուղեցոյցին մէջ յիշուած գիւղերուն հետքերը կարելի է գտնալ այդ ճամբուն վրայ, անուաները այլափոխուած թոյց հասկնալի են: հեռաւորութիւններն ալ յարմար Նոյն իսկ այս ճամբան կրնար անգին տեղեկութիւններու աղբիւր ըլլալ մեզի, եթէ զայն եղերող հնութիւնները կատարելապէս տեսակ չըլլային: Շրջակայ ժողովուրդները, մեծ մասամբ գիւղաբնակ, քարերը տեղափոխած են եւ իրենց բնակարաններուն շինութեան գործածած:

(Մնացեալը յաջորդ բիւով)

ԼԵՒՈՆ ՄԵՍՐՈՊ

Ճ Ե Ր Մ Ա Կ ՈՒ Ս Ե Ի

Նորերը՝ հիներուն չեն հաւնիր, ո՞վ կրնայ անպատճառ անոնց վրայ ճշուժ բանեցնել եւ ստիպել զանոնք որ հիները պաշտեն, ո՛չ ոք:

Բայց լուրջ ըլլանք, եւ տրամաբանօրէն հիներն արհամարհենք:

Հիներու գրական ամեն զործերը քննադատենք, առկից դիւրին ի՞նչ կայ:

Բայց զանոնք քննադատութեան անդուծ մտղէն անցնելէ առաջ, պահ մը ամփոփուինք, խորհինք թէ հիներու տնքաւ, անհամար աշխատասիրութիւններուն, թարգմանութիւններուն, հեղինակութիւններուն զէմ, նորերու ո՞ր տեսակ արագորութիւններն առաջ պիտի քշենք:

Ահա ամենէ կոճոռակէտը:

Պ. Շաւարշ Միտաքեան՝ Սուրհանդակի 2131 թիւին մէջ՝ Նուպարեանի անտիպ երկասիրութիւններուն վրայ կ'գրէ հւ այդ երկասիրութիւններն այժմու պէտքերուն զոհացում տալու յարմար աշխատութիւններ չընդունիր:

Հին գրողները տարօրինակօրէն «յամառ, չհասկցող» կ'անուանէ, որոնք՝ «չեն ուղիւր փոխուելի, ծիծաղելի ճիգեր ընելով բարեչըռութեան անտեղիաւրի պահանջումներուն առջեւ:»

Նուպարեանի երկասիրութիւններէն միմիայն «Քաղաքակրթութեան պատմութիւնը իրական պահանջքի տեսակէտով անպարման հրատարակութեան իրաւունք» մը ունենալը կ'չեչաէ, իսկ անոր միւս աշխատութիւնները՝ «ամենքն ալ զատական հատորներ, կրնան այսօր ալ զանց աանուելի եթէ մինչեւ հիմայ չեն ունեցած իրենց հայերէնը:»

Գալով Նանսէնի բեւեռային արշաւանքին, այն ալ «ստիպողական պահանջքի մը գոհացում չի տար» կ'վճռէ ու կ'անցնի:

Յօդուածագիրը կարգացած է արդեօք Նանսէնի դէպի բեւեռային երկրութեան պատմութիւնը:

Այդ ուղեւորութիւնը գիտական արշաւներու մէջ յատուկ դարագլուխ մը կ'ըսնայ, մի շատ դիտական կարեւոր գիտեր ու տեղեկութիւններ կուտայ, խիստ շահեկան ձեւի մը տալի, հսկայ, հանձարեղ գործ մ'է, որ անմահացուցած է Նանսէնի աշխարհահռչակ անունը:

Ինչպէս ծանօթ է ամենու, Մամուրեան տպարանը ձեռնարկած է այդ գործի տպագրութեան, ի՞նչ ընէ արդեօք, Պ. Մխաթեանի վըճռէն յետոյ, արդեօք բոցերուն ճարակ տա՞յ տպուած ֆօրմաները, է՛հ, եթէ գիտական, աշխարհագրական ամենալուրջ եւ միանգամայն զրօսեցուցիչ ու հետաքրքրական գործ մ'ալ «ստիպողական պահանջքի մը գոհացում չի տար», ուրեմն ո՞ր գործն այդ նպատակին կրնայ գոհացում տալ, շատ հետաքրքիր էի հասկնալու:

Եւ երբ «աւաղելի» կ'գտնէ Պ. Մխաթեան, մեր հրատարակիչներն՝ որ «անխնամ, մահաւանդ անճշակ դասագրքեր հրատարակելու ապուշ եւ շահախնդիր մոլութենէ մը վարակուած» են, կարելի՞ է Նանսէնի հրատարակութեան ձեռնարկողն ալ նոյն ջրով լուալ:

Ահա հակասութիւն մը:

Թող վճռէ ընթերցողը:

Եւ Պ. Շ. Մխաթեան կ'վերջացնէ իր յօդուածը ըսելով.

«Թերեւս օտարականը դիտել տայ որ դասական աշխարհահռչակ հեղինակներու բոլոր գործերը չենք թարգմանած կամ չունինք հայերէնը այնպիսի գործերու որոնք օտարներս փառքը կազմած են տարիներ առաջ Ասիկա պոետիկութիւն մը չպիտի ըլլար մեզի համար: Մենք կրնանք պատասխանել, անվրդով. — Մենք օրուան պէտքերը, մեր իսկական պահանջները գոհացնելու կ'աշխատինք, եւ դեռ ժամանակ չունինք պերճանքներով զբաղելու: Չեմ կարծեր որ օտարականը վայէ մեզ:»

Բայց Պ. Շ. Մխաթեանի ուշադրութենէն կարեւոր պարագայ մը կ'վրիպի:

Եթէ այդ օտարականը Էարցնէ թէ՛ «որոնք են մեր օրուան պահանջները գոհացնող արտագրութիւնները:»

Ի՞նչ պիտի պատասխանենք:

Ես իմ մասին համարձակօրէն անա կ'սոստովանիմ, թէ այդ հարցումին պատասխան մը չեմ կրնար տալ . . . :

Լ Ր Ա Ք Ա Ղ

ՄԵՐ ԳԵՆԱՆՔԷՆ

✱ Գաւառ. ժողովոյ կողմէ՝ բնորոշում յանձնաժողովը որ ելեւմտայ բաշխման առաջարկներու ուսումնասիրութեան և քննութեան պիտի պարտադրէ իր աշխատութիւնները զրեթէ աւարտած ըլլալով իր տեղեկագրի պատրաստութեամբ կ'զբաղի և հաւանական է որ ներկայ կամ յառաջիկայ շաբթուան մէջ Գաւառ-Ժողովը ի նիստ հրաւիրուի, ընդունելու և զտելու համար յիշեալ յանձնաժողովոյ աշխատութիւնները:

✱ Ազգ. կալուածներու Էմիւսի աւարտէրէ անկէտ անցած բաւական մեծ կակ պարտք մը կ'մնայ, այդ պարտքն անկարելի եղած ըլլալով Տնտես. Խորհուրդներու վճարել. Էմիւսի վարչութիւնը վերջապէս ստիպուած զգացած է ինքիներ ազգ. կալուածներէ բանի մը հաւար աճուրդի դնելու ձեռնարկել, իր պահանջները զանձնելու համար Այս ոչ- պատուութիւն վիճակին զարման մը տանելու համար անշուշտ Ազգ. Քաղ- ժողովը ետքէ եղած միջոցները ձեռք առած և ապահովուցած է Էմիւսի վարչութիւնը իր ունեցած պահանջքներուն համար:

✱ Ազգ. Տնտես. Խորհուրդը Ա. Ստեփաննոս եկեղեցւոյ նոր հողաբարձութիւնը կազմած է հետեւեայ անհատներէ՝ Տիարք՝ Յակոբեան Է.Ֆ. Պալլըքեան, Վալարշտէ Է.Ֆ. Ոսկանեան, Գրիգոր Է.Ֆ. Բարսեղեան, Մարտու Է.Ֆ. Դալուստ, Յովն. Է.Ֆ. Գ. Բարազեան, Գրիգոր Է.Ֆ. Գրիքէսէլեան, Յակոբ Է.Ֆ. Պաքըքեան, Մանուկ Է.Ֆ. Գալփաքեան, Յակոբ Է.Ֆ. Միքայէլեան և ձիւսն Է.Ֆ. Դալթաքեան սոյն տաս անհատներէն վերջին չորսը իրենց հրաժարականը տուած են:

✱ Նորընտիր եկեղ. հողաբարձութիւնը Տնտես. Խորհրդոյ հետ նիստ քննարկելով, եկեղեցւոյ լուսարարականութեան պաշտօնը յանձնած է Արժ. Տ. Աւետիք քննչ. Ծաղիկեանի:

✱ Ամսոյս 19ին կիրակի օր Ազգ. Հիւանդանոցի մատրան մէջ հոգեհանգստեան պաշտօն մը կատարուեցաւ, Ազգ. Հիւանդանոցի նախորդ բժիշկներէն Տօք. Արօնի մահուան առթիւ: Տօք. Արօնի հինգ տարիէ աւելի մամուսկամիջոց մը ձրիսպէս այցելած է Ազգ. Հիւանդանոցը և իր խնամքները անձնուիրաբար տուած այն հաստատութիւնը զիմոյ հիւանդներու: Հոգեհաճ գտեանն պաշտօնին ներկայ գրտնուած են բացի Ազգ. Հիւանդանոցի բժշկական մարմնէն և հողաբարձութեան անդամներէն, նաև Տօք. Արօնի ազգականներն ու ըտերկանները, Գեորգ. Որբանոցէն թոր մը և որբուհիներ, Յունաց Հիւանդանոցի հողաբարձութիւնը են, ևն: Հոգեհանգստեան պաշտօնը կատարած է եղիշէ վրդ. և բանի մը խօսքով զրուատած է հանգուցեալին մատուցած ծառայութիւնները ապա խօսք առած են Տօք. Մանաթ Քրանսերէն լեզուով, և Տօք. Ծանէլի յունարէն: Հանգուցեալին կիներն ու ազգականները մեծապէս զգածուած ու զոհ մնացած են՝ սոյն երախտագիտական ցոյցէն և մասնաւորապէս իրենց շնորհակալութիւնները յայտնած են մասնաւոր նամակով և հրապարակաւ:

✱ Հոգ - Որբանոց և Ներսէս. Որբասիրաց Ընկերութիւնները կ'ընդրեն մեզմէ հրապարակաւ յայտնել իրենց շնորհակալութիւնները ամեն անոնց որք նի ծապէ նպաստելին երկսես որբանոցներու ի նպաստ արուած երկկողմի շքանշանին: Ահաասիկ նուիրատու տիկնանց անունները՝ Ազն Տիկնայր՝ Ի. Մ. Մարութեան 11. Յամ. ոսկի. Լ. Մերչոեան 11. Յամ. ոսկի, Լ. Գ. Բարազեան 10 ֆր., Ի. Թաղաւորեան 10 ֆր., Է. Պ. Կոստանդ 2 մն., Թ. Պալլըքեան 2 մն., Թ. Մ. Պերկամալեան 2 մն., Պերպէրեան 1 մն., իսկ Ազն. Տիկնի Ռ. Պաքըքեան նուիրած է 8 շիշ շամբանիս, 2 շիշ Բօնիս, Մ. Յ. Ստեփանեան 2 արպէ բիսկուտ, Ս. Յ. Ստեփանեան 2 արպէ բիսկուտ, Է. Պ. Պերկամալեան 2 արպէ բիսկուտ:

Խմբագիր - Տնօրէն Մ. ՄԱՐԴՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ

✱ Տպագրութիւն Մ. ՄԱՐԴՈՒՐԵԱՆ, ՈՐԴԻ

Տիար Մանիկ Զեֆթէ — Սարաֆ կը խնդրէ մեզմէ ծանուցանել, ի զի-
տութիւն իր գաւառացի բազմաթիւ ծանօթներուն ու յաճախորդներուն,
թէ 1/14 Յունվար 1906էն ի վեր, իր զբասնենակը հաստատած է,
Ոթմայօլ, Շիրին հան, թիւ 7, ուր իր անձնական գործերէն զատ,

Օ Ն Ն Ի Կ Ե Ի Ը Ն Կ.

անունին տակ կը շարունակէ զբաղիլ զլիաւորարար, կեանքի ապահովա-
գրութեան և ներածումի ու արտածութեան յատուկ յանձնակատարութեան
գործերով:

Մ Ե Ծ Վ Ա Ճ Ա Ռ Ա Տ Ո Ւ Ն

Մ Տ Ե Փ Ա Ն Ի Փ Լ Ի Ք Ճ Ե Ա Ն

(Ա Յ Ե Օ Ր Կ Ի Ե Կ Ե Ն Յ Յ Ի Ո Յ Ո Ւ Ղ Ղ Ա Կ Ի Փ Ո Ղ Ո Յ Ի Ն Մ Է Զ)

Պատիւ ունի ծանուցանել Արգոյ հասարակութեան՝ թէ Փետրվար
6 է սկսեալ իւր մեծ վաճառատան մէջ, շատ մը բարեկամներու փափա-
քին գոհացում տալու համար, կանգունի ձիւղ սը հաստատած է, ճօխ
բրդեղէնի, խասաչի, ֆանէլայի, լինօյի, ճաշակաւոր պամամներու,
ֆօտրացոյններու ևն. ևն. տեսակներու անմրցելի և խիստ աժան գինե-
րով:

Մանիֆաթուրայի գործին հմուտ, վարպետ ծախող արհեստաւոր
երիտասարդ մը, կը փնտռուի շիմել Ստեփան Իփիլեքճեան վաճառատան:

Մ Ե Ծ Վ Ա Ճ Ա Ռ Ա Տ Ո Ւ Ն Մ Ա Ն Ի Ֆ Ա Թ Ո Ւ Ր Ա Յ Ի

Թ Օ Փ Ա Լ Ե Ա Ն Ե Ղ Բ Ա Ր Ք

Ի Բ Ա Ր Մ Ա Ք Գ Ա Փ Ո Ւ

Պատիւ ունին ծանուցանել Արգոյ հասարակութեան թէ իրենց վա-
ճառատան մէջ հաստատած են կանգունի ձիւղ սը, ուր յառաջիկայ
27 Փետրվարէ սկսեալ պիտի վաճառուին ամեն տեսակ բրդեղէն ընտիր
և ճաշակաւոր ապրանքներ, ինչպէս նաև պամա, լինօ, խասէ, ֆանէլէթ
ևն. ևն. խիստ աժան գներով:

Կանգունի գործին վարժ և փորձառու երիտասարդ մը կուգուի, զիմել
Թ Օ Փ Ա Լ Ե Ա Ն Ե Ղ Բ Ա Ր Ք վաճառատունը:

GRANDS MAGASINS

DE LA RUE FRANQUE — SMYRNE

P. XENODOULO & C.

ՍԵՐ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆԲ ՖՐԱՆԿԱՅ ԹԱՂԻ
Բ. ՔՍԷՆՈՔՈՒԼՕ & ԸՆԴ

ՄՕՏԵՐՍ

Ցուցադրութիւն

Գարնան եւ Ամառուան
եղանակներու

Լ. Ա. ԳԱԼՈՒԵ
(LA BALOISE)

ԱՅՍԻՆԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐԱԲԻՒՆ ԸՆԳԳԻՄ ՀՐԴԵԿԻ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ Ի ՊԱԼ [ԶՈՒԻՑԵՐԻՍ]

ԴՐԱՄԱԳԼՈՒՄ 10 ՄԻԼԻՈՆ ՖՐԱՆԿ

Ընկերութիւնս հրդեհի դէմ կապահովէ ամեն տեսակ շէնքեր, ան-
շարժ կալուածներ, զործարաններ, կարասիք, ապրանքներ եւն.:

ԼԱԳԱԼՈՒԱԶ իր յաճախորդներուն կապահովէ այն ամեն առաւելու-
թիւնները որք ուրիշ պատուաւոր ընկերութեանց կողմէ կընծայուին
հասարակութեան:

Աւելի ընդարձակ տեղեկութեանց համար դիմել առ՝

ԺԻԻԼ ԷԿԼԻ

ԸՆԳԶԱՆՈՒՐ ԳՈՐԾԱԿԱԼ ԶՄԻՆԻՈՅ

Գրասենեակները կը գտնուին Մամուտան մօտ, Բարափին վրայ: